

ESKİ UYGURCA TWW VEYA TWYW~TWVW KELİMESİNİN KÖKENİ ÜZERİNE

*Erdem UÇAR**

Özet

Etimoloji filolojinin temel çalışma alanlarından biridir. Eski Türkçe kelimelerin kökenini araştırmak, Türk dilinin diğer dönemlerindeki kelimelerin kökenini araştırmaktan çok daha zordur. Eski Türkçedeki kelimelerin hepsi Türkçe kökenli değildir. Bilhassa Eski Uygurca döneminde Türkçeye yabancı dillerden kelimelerin geçtiği görülmektedir. Eski Uygurcada farklı dillerle olan münasebet alıntı kelimelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Eski Uygurcadaki alıntılarının bir kısmı da Çince'den ödünçlemedir. Bazı Çince alıntılarının imlâsı düzenli değildir. Böyle bir durum alıntının kökeninin belirlenmesini zorlaştırmaktadır. Kökeni hakkında belirsizlik bulunan kelimelerden biri de TWW veya TWYW~TWVW imlâsına sahip kelimedir. Kelimenin kökeni için birkaç ihtimal düşünülmüştür, ancak bu konuda nihaî bir neticeye ulaşılmamıştır. Makalede kelimenin Eski Uygurca metinlerdeki tanıkları listelenecek ve kelimenin kökeni hakkındaki görüşler değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Etimoloji, Eski Uygurca, TWW, TWYW~TWVW, Çince.

ON THE ETYMOLOGY OF OLD UYGUR TWW OR TWYW~TWVW

Abstract

Etymology is one of the main fields of philology. It is much more difficult to find the origin of Old Turkic words than to find the origin of words in other periods of Turkish language. All the words in Old Turkic are not Turkish origin. It is found that in Old Uygur period, Turkish is communicating with different languages. The relationship with different languages led to the loanwords in Old Uygur. Some loanwords are from Chinese. The loanwords do not have regular orthography. Such a situation makes it difficult to determine Chinese loan. One of the words with uncertainty about its origin is the TWW or TWYW~TWVW. A number of possibilities have been considered for the origin of the word, but no final result has been reached. In the article, evidences of the word in the Old Uygur texts will be listed and proposals about the origin of the word will be evaluated.

Key Words: Etymology, Old Uygur, TWW or TWYW~TWVW, Chinese.

I. Giriş

Eski Türkçenin yazımında kullanılan yazı sistemleri, aynı kökten geldikleri için sesbirimleri yazıya bazen tam olarak yansıtamamaktadır. Bu durumun neticesinde eşyazılılık sorunu ortaya çıkmaktadır. Eşyazılılık, etimolojik araştırmalarda büyük zorluk oluşturur. Eski Uygurcada imlâsı nedeniyle birbirine karıştırılan kelimelerden biri de şimdiye değin TWW ve TWYW~TWVW imlâsıyla kabul edilen kelimelerdir. Eski Türkçede *tü* 'tüy' kelimesinden farklı olduğunu düşündüğüm, ama onunla eşyazımlı başka bir TWW daha vardır. Makalede bunun üzerinde durarak kelimenin kökeni hakkında bir öneride bulunacağım.

* Doç. Dr., el-mek: merdemu@gmail.com

 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0039-9619>

II. Uygurca Metinlerdeki Tanıklar

Uygurca metinlerde TWW ve TWYW~TWVW imlâsıyla kabul edilen iki kelime tespit edilmiştir. Bu kelimeler hakkında yapılan açıklamalarda ikisinin aynı kelime olduğu iddia edilmiştir. Uygurca metinlerde TWW ve TWYW~TWVW olarak geçen iki kelimenin neşirlerdeki tanıklarına bakalım.

II.1. TWW'nün Tanıkları

TWW ilk kez Müller'in neşrettiği *Uigurica III*'te karşımıza çıkmıştır ve burada *törlüg* ile birlikte kullanılmıştır: *tüü* törlüg 'çok çeşitli' (1922: 70). Kelime, eski kayıt numarası T I D 7, yeni kayıt numarası Mainz 698 numaralı fragmanda geçmektedir. Fragman, Uygurca *Daśakarmapathāvadānamālā*'ya aittir ve eserin yeni neşrinde de kelime *tüü* törlüg 'birçok' şeklinde okunmuştur (Wilkens, 2016: 4023 [s. 428]).

Insadi-Sūtra'da bir yerde TWW yine *törlüg* ile birlikte geçmektedir: *tüü* törlüg 'pek çeşitli' (Tezcan, 1974: 343¹ [s. 42]).

Maitrisimit Nom Bitig'te TWW, altı yerde *törlüg* ile birlikte görülür: *tü* törlüg 'çeşitli' (Tekin 1980 I: 21 r7 [s. 68], 139 r17-18 [s. 95], 141 r26 [s. 101], 163 v10-11 [s. 145]; Tekin 1976: 55/24 [s. 112], 104/21 [s. 175]). Tekin, eserinin Türkçe ve Almanca neşrinde kelimeyi *tü* 'tüy' kelimesinden ayırmıştır. Tekin, Türkçe neşrinde (1976: 486a) ve Almanca neşrinde (1980 II: 126b) kelimeyi 'türlü, çok' ile anlamlandırmıştır.

Altun Yaruk'ta, TWW imlâsıyla yazılan kelime yirmi yedi yerde görülmektedir ve bu yirmi yedi yerdeki TWW, Kaya 1994'te tek bir maddede, yani *tüü*'nün altında toplanmıştır (751a). Bunlardan beş tanesi 'saç, tüy' anlamındaki *tü*: kelimesidir (R-M: 348/2, 410/1, 541/3-4, 662/9, 663/9). Diğer yirmi iki tane *tüü* ise *törlüg* ile beraber kullanılmıştır: TWW törlüg (R-M: 40/10, 42/2-3, 117/14², 120/16³, 170/15, 176/19, 201/19, 205/19, 210/12-13, 211/10, 236/9-10, 264/7-8, 300/19, 320/20-21, 312/11-12, 313/5, 380/7⁴, 416/2, 424/1, 427/5, 444/23, 574/21⁵). *Altun Yaruk*'ta *törlüg* ile beraber kullanılan TWW'nun Kaya 1994'te ve son yıllarda çıkan *Altun Yaruk* neşirlerinin hepsinde *tüü* olarak okunduğu görülmektedir. *Altun Yaruk*'ta TWW *törlüg*'ün genellikle Çince aslında 種 *zhong* 'tür, çeşit' (Giles, 1964: 2886 [s. 361a]) veya 衆 *zhong* 'yığın, çoğunluk, çok, fazla' (Giles, 1964: 2900 [s. 363a]) karşılığında olduğu görülmektedir.

St. Petersburg'daki *Daśakarmapathāvadānamālā*'ya ait fragmanlarda TWW iki yerde geçmektedir, ancak sadece bir yerde tam olarak okunabilmektedir: *tüü* törlüg (Shōgaito, vd. 1998: 1821 [s. 206]) ve kelime için 'çeşitli, türlü' (277) anlamı verilmiştir.

Xuanzang Biyografisi'nin X. cildinde, TWW kelimesi *törlüg* ile birlikte iki yerde karşımıza çıkmaktadır: *tüü* törlüg 'çok çeşitli' (Mirsultan, 2010: 178 [s. 89], 1173 [s. 183]).

Sadāprarudita ve Dharmodgata Bodhisattva hikâyesinde de TWW yine *törlüg* ile beraber dört yerde mevcuttur: *tü* törlüg 'çok çeşitli' (Nuri, 2015: 87 [s. 32], 100 [s. 33], 356 [s. 53], 370 [s. 54]).

Daśakarmapathāvadānamālā neşrinde *tüü* törlüg 'çok çeşitli' birçok yerde geçmektedir ve Wilkens neşrinde *tüü* (I) 'çeşitli, farklı' ve *tüü* (2) 'tüy' kelimelerini iki ayrı maddede göstermiştir (2016: 1087b).

¹ *Uigurisches Wörterbuch*'ta kelime *tuo* şeklinde okunmuştur (Röhrborn, 2015: 95).

² *Uigurisches Wörterbuch*'ta kelime *tuo* şeklinde okunmuştur (Röhrborn, 2017: 188).

³ *Uigurisches Wörterbuch*'ta kelime *tuo* şeklinde okunmuştur (Röhrborn, 2017: 302).

⁴ *Uigurisches Wörterbuch*'ta kelime *tuo* şeklinde okunmuştur (Röhrborn, 2015: 50).

⁵ *Uigurisches Wörterbuch*'ta kelime *tuo* şeklinde okunmuştur (Röhrborn, 2015: 50). Aynı okunuş Uçar, 2013: 54'te de yer alır.

Kutadgu Bilig'te (Arat 1947) *tü* yirmi bir yerde geçmektedir. Uygur harfli Viyana yazmasında TWW, Arap harfli Fergana ve Kahire yazmalarında *te+vāv* imlâsı ile karşımıza çıkan kelime hiçbir yerde *törlüg* ile beraber kullanılmamıştır: neñ tavar *tü* kerek (2057 [s. 222]); *tü* agrılar (4424 [s. 445]); *tü* emgek (3391 [s. 341]); *tü* işler (2501 [s. 263]); *tü* ni'met (1106, 1235, 1512, 1979, 5327, 6151 [s. 128, 140, 168, 215, 530, 609]); *tü* yamıg kıl (2917 [s. 302]); tümen miñ *tü* erdem (304 [s. 45]); tümen *tü* ağı (4426 [s. 445]); tümen *tü* bilig (2441 [s. 258]); tümen *tü* bodug (452, 3146, 4609 [s. 59, 321, 462]); tümen *tü* çiçek (70, 6531, 6625 [s. 24, 645, 652]); tümen *tü* yıdın (1808 [s. 198]). *Kutadgu Bilig*'in dizininde iki tane *tü* maddesi bulunmaktadır: *tü* (I) 'tüy, kıl, saç' ve *tü* (II) 'renk, at rengi, türlü, her şey' (Arat, 1979: 476).

II.2. TWYW~TWVW'nün Tanıkları

Türkische Turfantexte serisinin X. cildinde T III 84-58 numaralı fragmanın ön yüzünün ikinci satırında TWY/ imlâlî kelime bir yerde geçmektedir. Gabain, bu kelimeyi geçtiği satırda şöyle okumuştur: *tuyo* köz kaşı kapakı közünü turur (1959: 436-437 [s. 30]). Gabain'in kaydettiği fragmanın yeni kayıt numarası Mainz 815'tir. Aynı yeri Clauson, *tü* 'tüy' ile okunmuştur (1972: 433a). Fragman, Uygurca *Daşakarmapathāvadānamālā*'ya aittir ve fragmanın yeni neşrinde bu yer, *tüp* [t]üzi şeklinde düzeltilmiştir (Wilkens, 2016: 9801-9803 [s. 748]). Dolayısıyla *tüü* kelimesinin *Türkische Turfantexte* serisinin X. cildinde geçmediği söylenebilir.

British Library, Or. 8212/108 numarada kayıtlı Uygurca şiir mecmuasında TWYW~TWVW imlâlî kelime dört kez geçmektedir: TWYW yumgı bir kalısız tuyar 'vakıf olarak, hepsine istisnasız nüfuz eder' (18 r1 = Arat, 1965: 9/40 [s. 74-75]); topça kalısız TWYW örtdeçi 'toptan, baştanbaşa kavrayıp yakan'⁶ (20 r5 = Arat, 1965: 10/59 [s. 86-87]); namlayu atıp TWYWN⁷ 'namlayu atıp *tuu-ni*' (25 v4 = Arat, 1965: 11/86 [s. 110-111])⁸; TWYW yapa üç üdteki ol kamag utmışlar 'üç zamanki o bütün galiplerin nüfuz edip yaparak' (30 r14 = Arat, 1965: 113C/117 [s. 140-141]). Tezcan, *Eski Türk Şiiri*'nde 9/40, 10/59 ve 13C/117'de geçen TWYW'nun *tüü* şeklinde okunmasını teklif etmiştir (1974: dip. 343 [s. 42-43]).

Xuanzang Biyografisi'nin VI. cildinde, TWYW şeklinde bir kelime geçmektedir ve neşirde kelime *tüü* şeklinde okunup 'hepsi, tamamı' ile tercüme edilmiştir (Dietz, vd. 2015: 1538 [s. 173]). Uygurca metindeki bu TWYW, Çince metinde 皆 (= *Taishō* 2053 50 250a1) *jie* 'hepsi, herşey, herbiri' (Giles, 1964: 1437 [s. 174b]) karşılığında olmalıdır.

Altun Yaruk'ta, TWYW imlâsıyla kelime bir yerde geçer. Kaya 1994'te bu kelime *tu-* maddebaşının altında gösterilmiştir (737a). Kelime metinde şöyle geçmektedir: *tüzü* tüketi barçanı toşguru TWYW örte (R-M: 500/9-10). Buradaki TWYW örte'nin Çince aslında 普覆 (= *Taishō* 665 16 438a3) *pu fu* (Giles, 1964: 9513 3723 [s. 1155b, 464b]) vardır. Uygurca metindeki TWYW'nun Çince karşılığı 普 *pu* 'her yer, hepsi, tamamı' anlamındadır. Çince metne göre, TWYW kelimesi *ört-* fiilini nitelemektedir. Ancak TWYW imlâlî kelime *Altun Yaruk*'ta başka yerde geçmediği için bu okunuş biraz şüphelidir.

Yukarıdaki tanıklardan anlaşılacağı üzere, Uygurcada TWW ve TWYW~TWVW imlâlî kelimeler aynı anlama sahiptir ve muhtemelen ikisi aynı kelimelerdir.

⁶ Eserin açıklamalar kısmında buradaki kelimenin *tuy-* 'duymak, nüfuz etmek' veya *tu-* 'kapatmak, tıkamak' olabileceği belirtilir (Arat, 1965: 367).

⁷ Or. 8212/108 numarada kayıtlı Uygurca şiir mecmuasında, zamir ve iyelik ekli gövdelerin dışında kullanılan umumî yükleme hâli eki +(X)g olmakla beraber, bazı örneklerde zamir olmayanlarda ve iyelik eksiz gövdelerde {+nI} kullanılmıştır: *ujik+ni* (25 r1 [Arat, 1965: 11/41]), *tutmuş+nı* (25 r3 [Arat, 1965: 11/45]), vs.

⁸ Zieme, Arat'ın neşrettiği metni tekrar okuyup açıklamalarla birlikte metni tercüme etmiştir. Makalenin taslak hâline "www.academia.edu" adresinden ulaşılmaktadır. Bk. "Notizen zum altugurischen Alphabetischen Gedicht (Eski Türk Şiiri 11)" (April 2016). Zieme, burada kelimeyi *tuuni* şeklinde okumuş ve kelime için 'hepsi, tamamı' anlamını vermiştir (s. 8-9).

III. Kelimenin Kökeni Hakkında Görüşler

Gabain, *tüü*'nün *tüü* 'tüy' ile 'homonym' olduğuna ve kelimenin 'herbiri, her türlü' anlamına geldiğine işaret etmiştir. Uygurca metindeki TWYW'yu *tuyo* şeklinde okumuştur. Kelimenin *tüü* şekillerinde de görüldüğünü belirtmiş ve kelimenin aslının Çince 統 *t'ung* < *t'uong* 'parıltı' olduğunu ve bunun telafuzunun da *tō* (tu) olabileceğini belirtmiştir. Bir diğer ihtimal olarak yine Çince 唐 *t'ang* > *tō* > Eski Türkçe *to* düşünülebileceğini söylemiştir. Sondaki genizsil /ng/'nin Çin'in kuzeyindeki bir ağızda düşmüş olabileceğine ihtimal verir. İkiz ünlü /uo/ Eski Türkçe için yabancıdır, bu nedenle kelime *tuyo* şeklinde okunmalıdır. Bu kelimeyle 'homonym' olan diğer *tü* 'tüy' ise, ona göre Türkçe kökenli olmalıdır (1959: Anm. 436 [s. 29]).

Clauson, sözlüğünde tek bir *tü* kaydetmiş ve bu *tü*'nün asıl anlamının 'bedendeki tüy' olduğunu, 'numaretive' anlamını Karahanlıcada kazandığını belirtmiştir (1972: 433a-b). Sözlüğün bu maddesinde TWW *törlüg* ifadesine yer verilmemiştir. Ayrıca, *törlüg* maddesinde (546b-547a) de bu ifadeye yer verilmemiş olması düşündürücüdür. Muhtemelen Clauson bu kelime hakkında kesin bir kanaate sahip değildir.

Drevnetyurkskiy Slovar'da üç tane *tü* kaydedilmiştir: *tü* (I) 'tüy, kıl', *tü* (II) 'renk', *tü* (III) 'tam, her, çeşitli' (Nadelyayev, vd. 1969: 594b).

Uigurisches Wörterbuch'ta kelimenin bazı yerlerde *tüü*, bazı yerlerde *tuo* şeklinde okunduğu görülmektedir. Sözlükte *tüü* olarak okunduğu yerler için bk. Röhrborn, 2017: 2, 240. Bunun dışında kelime sözlükte *tuo* şeklinde okunmuştur. Bk. Röhrborn, 2015: 50, 95, 121, 237 ve Röhrborn, 2017: 185, 188, 302.

Insadi-Sūtra neşrinde kelime için geniş bir açıklama yapılmıştır. Tezcan'ın açıklamasına göre, *tüü* veya *too* (?) 'çeşitli, her biri (?)' şeklinde okunabilecek olan kelimenin okunuşu tam olarak belli değildir. Kelime, bazen TWW bazen de TWYW şeklinde yazılmaktadır. Kelimenin Çince kökenli olduğuna dair görüşün kesin olmadığı ifade edilir. Tezcan, Uygurca metinde [British Library, Or. 8212/108] TWYW şeklinde yazılan ve Arat'ın *Eski Türk Şiiri* neşrinde *tuyu* şeklinde okuyup *tuy-* 'duymak, kavramak' fiilinin zarffiili olarak gördüğü kelimeyi tanıyamadığını belirtir. *Eski Türk Şiiri*'nde üç yerde geçen (9/40, 10/59, 13C/117) *tüü* veya *too*'nun 'hepsi, tamamı' anlamında olduğunu ifade eder ve aynı kelimenin *Kutadgu Bilig*'te de geçtiğini söyler. Son olarak Eski Türkçe *tümen* 'onbin' kelimesinin kökünde de bu *tüü*'nün olduğunu düşünür. Kelimenin TWYW şeklindeki imlâsına bakarak kelimenin kökenini şöyle izah etmeye çalışır: *tuyu* > *tuu* veya *tuyu* > *tüyü* (*tümen*'in analogik etkisiyle) > *tü*: > *tü* (1974: dip. 343 [s. 42-43]).

Şinasi Tekin, *tü*'nün kökenini *tü* < **tü*: < **tü*-yü < **tü*- şeklinde açıklar ve kelimenin farazî **tü*- 'çeşitli olmak' fiilinin ünlü zarffiil ekli yapısından ortaya çıktığını ve bu farazî kökten *tüz*, *türlüg* ve *tüke*- gibi kelimelerin de türemiş olabileceğini iddia etmiştir (1976: 285, 314, 334).

Talat Tekin, Uygurcada uzun ünlülü iki tane *tü*: olduğunu belirtmiştir: *tü*: (I) 'türlü, çeşit' ve *tü*: (II) 'saç, saç kılı, tüy' (1995: 93-94). Türk dilinin diğer saha ve dönemlerindeki uzun ünlülü *tü*: 'saç, saç kılı, tüy' için bk. Tuna, 1960: 248, 263; Tekin, 1995: 112, 185.

IV. Sonuç

Clauson, TWW kelimesini Eski Türkçedeki *tü* 'tüy' ile ilişkilendirmiştir.⁹ Ancak 'tüy' ile 'çok, fazla; tamamı, hepsi' anlamlarına gelen TWW ve TWYW~TWVW arasında herhangi

⁹ Eski Türkçe *tü* 'tüy' kelimesi hakkında önemli bir noktaya kısa temas etmek istiyorum. Toharca B veya Küşen dilinde tespit edilen *to* 'tüy, kıl' şeklinde bir kelime vardır. Kelimenin kökeni hakkında epey uğraşan Adams kesin bir neticeye ulaşamamıştır. Adams, 1986'daki makalesinde kelimeyi Yunanca (340, dip. 4), 1987'deki makalesinde ise fikrini değiştirip Proto Germence ve Eski Norveççe ile ilişkilendirmiştir (3-4). En son neşrettiği sözlüğünde de aynı

bir ilişkinin olabileceğini düşünmüyorum. Dolayısıyla TWW ve TWYW~TWVW'nun kökeni konusunda başka bir kaynak aranması gerektiği kanaatindeyim. Kelimenin Çince kökenli olabileceğini ilk kez idda eden Gabain'in köken olarak düşündüğü Çince kelime 統 [統] *tǒng* karakteriydi. Çince kelime 'birleşmek; hepsi, tamamı; birlikte, vs.' (Giles 1964: 12316 [s. 1523b-1524a]) gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Ancak ben Eski Türkçe TWW ve TWYW~TWVW'nun Çince kaynağının 都 *dōu* olabileceğini tahmin ediyorum.

Uygurcadaki Çince alıntıların 唐朝 Tang hanedanlığının son dönemlerinde, yani X. yüzyıldan itibaren görülmeye başlandığı bilinmektedir. Uygurcadaki Çince alıntılarının kaynağının Kuzeybatı Ortaçağ Çincesi olduğu uzun zaman önce fark edilmiştir. Kuzeybatı Ortaçağ Çincesi hakkında daha geniş bilgi için bk. Anderl-Oserkamp, 2017: 218b-229b.

Çince 都 *dōu* karakterinin Eski Çincedeki seslik karşılığının *tu* veya *tuo* olabileceği tahmin edilmektedir (Karlgrén, 1923: 337; Pulleyblank, 1991: 81; Baxter, 1992: 755). Çince kelime 'çok, fazla; hepsi, herbiri, birlikte' (Giles, 1964: 12050 [s. 1488b-1489b]) gibi anlamlara gelmektedir. Çince bu anlamda kullanıldığında kelime zarf işlevindedir. Çince karakterin Eski Türkçede alıntı olduğu daha önce Csongor, 1952: 116 ve Shōgaito, 1986: 150'de ifade edilmiştir, ancak her iki çalışmada da Çince 都 *dōu*'nun sadece Eski Türkçedeki *tutuk* (< Çince 都督 *dūdū*) ünvanının kökünde saklı olduğu düşünülmüştür. Csongor ve Shōgaito, Çince karakteri Uygurcadaki TWW ve TWYW~TWVW ile ilişkilendirmemiştir. Bu arada, Sinor'a göre *tutuk* ünvanı Türkçe *tut-* 'tutmak' ile ilgili olmalıdır (1988: 145-148). Dolayısıyla, *tutuk* ünvanının Çince oluşu biraz şüphelidir.

Şimdiye kadar, TWW ve TWYW imlâsıyla düşünülen kelimelerden ikincisinin okunuşunun TWVW şeklinde olması gerektiğini düşünüyorum. Zira TWYW şeklindeki bir imlânın ikiz veya üçüz ünlüyü göstermesi pek mümkün gözükmemektedir. Uygur alfabesinde /v/ ve /y/ ünsüzlerinin yazımı kelime ortasında aynıdır. Kelimenin şimdiye kadar TWYW şeklinde okunmasının nedeni de budur. TWW'nun *tuo*, TWVW'nun da *tuwu~tuwo* şeklinde okunması mümkündür. Her iki kelime de Çince 都 *dōu* karakterine dayanıyorsa bu kelimelerin imlâsı neden birbirinden farklıdır? Bu sorunun cevabını kesin olarak vermek oldukça zordur. Ancak Eski Uygurcadaki Çince alıntılarının imlâlarının kararsızlığı noktasında pek çok örneğin olduğunu söylemek mümkündür. Mesela, *Türkische Turfan-Texte* serisinin VII. cildinde, Çince alıntı 危 *wei* (< **gui*) karakteri Uygurca metinde hem KWW hem de KQY şeklinde yazılmıştır. Csongor, Uygurca metindeki KWW ve KQY yazımına göre, alıntının *kuo*, *kou*, *kū*, *kü*, *guo*, *gou*, *guu*, *gō*, *gū*, *gü* şekillerinde okunabileceğini ifade etmiştir (1952: 75-76). Dolayısıyla 都 *dōu* karakterinin de Uygurcada TWW ve TWVW şeklinde olmasına şaşkınlık gerekiyor. Orta Çincenin zengin bir ikiz ve üçüz ünlü yapısına sahip olduğu bilinmektedir (Barat, 1996: 13). Çinceden Uygurcaya geçen kelimelerde sonda bulunan ve çift ünlüyle yazılan ünlülerin ikiz ünlüye işaret ettiği tahmin edilebilir. Bu alıntılardaki kararsız imlâların nedeni de belki Çincedeki ikiz veya üçüz ünlülerdir. TWVW imlâsının ise kelimenin Uygurcalaştırma gayretiyle ortaya çıktığı düşünülebilir. Uygurların *tuo* şeklinde telaffuzu zor bir kelimeyi *tuwu~tuwo* şekline sokmuş olması oldukça muhtemeldir.

Sonuç olarak, makalede şu neticelere ulaşılmıştır:

1. Eski Uygurca metinlerdeki TWW ve TWVW imlâsına sahip kelimelerin *tuo* ve *tuwu~tuwo* olarak okunabileceğini düşünüyorum.

2. Kelime muhtemelen Çince 都 *dōu* (< **tu*) karakterine dayanmaktadır. Eski Uygurcada 'pek, çok; hepsi, tamamı' anlamlarında kullanılmış olmalıdır.

görüştü tekrarlamıştır (2013: 327). Adams, kelimeyi 'aşağı' ve 'koku' kavramlarıyla ilişkilendirmiştir. Toharca B *to*'nun hem seslik hem de anlam bakımından Eski Türkçe *tū* ile olan benzerliği oldukça dikkat çekicidir.

3. Kutadgu Bilig'in Uygur harfli yazmasındaki TWW ve Arap harfli yazmalarındaki TW imlâsı belki kelimenin *tü* şeklinde okunması mümkün kılarsa da kelimenin kökenini Çince olarak kabul ettiğimizde bu okunuş değiştirilmelidir. Kelimenin kökenine göre *Kutadgu Bilig*'te kelimenin *tu* veya *to* şeklinde okunması daha doğru olacaktır. Ayrıca *Kutadgu Bilig* dizisinde yukarıda sıraladığımız yirmibir yerdeki *tu* veya *to*'nun 'çok, fazla' anlamıyla ayrı bir maddede gösterilmesi gerekmektedir.

Kısaltmalar

bk. = Bakınız.

krş. = Karşılaştırınız.

R-M = Radlov-Malov 1913-1917.

Skr. = Sanskritçe.

Kaynakça

ADAMS, D. Q. (1986). Studies in Tocharian Vocabulary IV: A Quartet of Words from a Tocharian B Magic Text. *Journal of the American Oriental Society*, 106/2, p. 339-341.

ADAMS, D. Q. (1987). Marginalia to the Tocharian Lexicon. *Tocharian and Indo-European Studies*, 1, p. 1-9.

ADAMS, D. Q. (2013). *A Dictionary of Tocharian B*. Amsterdam-New York: Rodopi.

ANDERL, C. & S. OSTERKAMP (2017). Northwestern Medieval Chinese. *Encyclopedia of Chinese Language and Linguistics*, Ed. R. SYBESMA. Vol. 3: Men-Ser, Brill, Leiden-Boston, p. 218b-229b.

ARAT, R. R. (1947). *Kutadgu Bilig I: Metin*, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

ARAT, R. R. (1959). *Yusuf Has Hâcib, Kutadgu Bilig II: Tercüme*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

ARAT, R. R. (1965). *Eski Türk Şiiri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

ARAT, R. R. (1979). *Kutadgu Bilig III: İndeks, İndeksi Neşre Hazırlayanlar: K. ERASLAN vd.* İstanbul: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

BARAT, K. (1996). A Turkic Chinese Transcription System. *Proceedings of the 38th Permanent International Conference (PIAC)*, Ed. by G. STARY. Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, p. 5-83.

BAXTER, W. H. (1992). *A Handbook of Old Chinese Phonology*, Berlin: Mouton de Gruyter.

CLAUSON, Sir G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*. Oxford: Oxford University Press.

CSONGOR, B. (1952). Chinese in the Uighur Script of the T'ang-Period. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, S. 2, p. 73-121.

DIETZ, S. vd. (2015). *Die alttürkische Xuanzang-Biographie V*, nach der Handschrift von Paris, Peking und St. Petersburg sowie nach dem Transkript von Annemarie v. Gabain ediert, übersetzt und kommentiert. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

GABAIN, A. von (1959). *Türkische Turfantexte X: das Avadāna des Dämons Ātavaka*, bearbeitet von Tadeusz Kowalski, aus dem Nachlass herausgegeben. Abhandlungen

der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin. Klasse für Sprache, Literatur und Kunst. Berlin.

GILES, H. A. (1964). *A Chinese-English Dictionary I-II*. Second Edition, Revised&Enlarged. Shanghai-London 1912: Paragon Book Reprint Corp.

KARLGREN, B. (1923). *Analytic Dictionary of Chinese and Sino-Japanese*. Paris: Paul Geuthner.

KAYA, C. (1994). *Uygurca Altun Yaruk, Giriş, Metin ve Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

MİRSULTAN, A. (2010). *Die alttürkische Xuanzang-Biographi X*, nach der Handschrift von Leningrad, Paris und Peking sowie nach dem Transkript von Annemarie v. Gabain hrsg. übersetzt und kommentiert. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

MÜLLER, F. W. K. (1922). *Uigurica III: Uigurische Avadāna-Bruchstücke (I-VIII)*. Berlin. (APAW. Phil.-hist. Kl. 1920: 2)

NADELYAYEV, V. M. vd. (1969). *Drevnetyurkskiy Slovar'*. Leningrad: Institut Yazıkoznaniya, Akademiya Nauk SSSR.

NURİ, R. (2015). *Alliterative Prajñāpāramitā Texts in Old Uyghur Preserves in Paris*. Shanghai: Shanghai Chinese Classics Publishing House.

PULLEYBLANK, E. G. (1991). *A Lexicon of Reconstructed Pronunciation in Early Middle Chinese, Late Middle Chinese, and Early Mandarin*. Vancouver: UBC Press.

RADLOV, V. V. & S. E. MALOV (1913-1917). *Suvarṇaprabhāsa*, (Sutra zolotogo bleska), tekst' uygurskoy redaktsii, I-IV. Bibliotheca Buddtica: XVII, St. Petersburg; XV+723. I-II: 1913, III-IV: 1914, V-VI: 1915, VII-VIII: 1917.

RÖHRBORN, K. (1991). *Die alttürkische Xuanzang-Biographie VII*, nach der Handschrift von Paris, Peking und St. Petersburg sowie nach dem Transkript von Annemarie v. Gabain ediert, übersetzt und kommentiert. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

RÖHRBORN, K. (2015). *Uigurisches Wörterbuch*, Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien, Neubearbeitung, I. Nomina-Pronomina-Partikeln, Teil 1: a-avık. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

RÖHRBORN, K. (2017). *Uigurisches Wörterbuch*, Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien, Neubearbeitung, II. Nomina, Pronomina, Partikeln, Band 2: aš-äžük. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

SHŌGAITO, M. (1986) Uiguru bunken-ni dōnyū-sareta Kango-ni kansuru kenkyū [Uygur Edebiyatındaki Çince Kelimeler Üzerine Bir Araştırma]. *Studies on the Inner Asian Languages*, 2, s. 17-156.

SHŌGAITO, M. vd. (1998). *The Daśakarmapathāvadānamālā in Uighur from the Collection of the St.Petersburg Branch of the Institute of Oriental Studies Russian Academy of Sciences*. Shokado: Nakanishi Printing.

SINOR, D. (1988). The Turkic Title tutuk Rehabilitated. *Turcica et Orientalia*, Studies in Honour of Gunnar JARRING on his Eightieth Birthday 12 October 1987. Ed. by U. EHRENSVÄRD. Swedisch Research Institut in İstanbul. Stockholm, s. 145-148.

TEKİN, Ş. (1976). *Uygurca Metinler II: Maytrisimit, Burkancların Mehdisi Maitreya ile Buluşma, Uygurca İptidaî Bir Dram (Burkancılığın Vaibhāşika Tarikatına Ait Bir Eserin Uygurcası)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

TEKİN, Ş. (1980). *Maitrisimit nom bitig*, Die uigurische Übersetzung eines Werkes der buddhistischen Vaibhāṣika-Schule, Teil I: Transliteration, Übersetzung, Anmerkungen, Teil II: Analytischer und rückläufiger Index. Berliner Turfantexte: 9. Berlin: Akademie Verlag.

TEKİN, T. (1995). *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*. Ankara: Simurg Kitapçılık.

TEZCAN, S. (1974). *Das uigurische Insadi-Sūtra*. Berliner Turfantexte: 3. Berlin: Akademie Verlag.

TUNA, O. N. (1960). Köktürk Yazılı Belgelerinde ve Uygurcada Uzun Vokaller. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1960*, s. 213-282.

UÇAR, E. (2013). *Uygurca Altun Yaruk Sudur: IX. Tegziñç, Diplomatik Neşir Usûlüyle Yayını, Tercüme, Açıklamalar ve Dizin*. İzmir: Dinozor Kitabevi Yayınları.

WILKENS, J. (2016). *Buddhistische Erzählungen aus dem alten Zentralasien, Edition der altuigurischen Daśakarmapathāvadānamālā I-II*. Berliner Turfantexte: 37. Turnhout (Belgien): Brepols Publishers.

ZIEME, P. (1985). *Buddhistische Stabreimdichtungen der Uiguren*. Berliner Turfantexte: 13. Berlin: Akademie Verlag.